

ERDÉLY ÉS
A CSONKA
MAGYARORSZÁG
TANULMÁNY

IRTA
ZANDIRHÁM

BUDAPEST, 1920
KIADJA AZ ERDÉLYI LIGA

Ára 5 korona.

I.

A dákoromán történeti elmélet és czáfolata.

Csodálatosan keserű véletlen, hogy nagy Románia gondolatát és a megvalósítására irányuló törekvéseknek történelmi elméletét, valamint jogi alapját az első oláh történetíró, Sinkai György három magyar kútfő alapján kürtölte világgá, *Anonymus* az első, aki érintőleg megjegyzi krónikájában, hogy a IX. század végén honfoglaló őseink az ország területén románokat is találtak. Természetesen ez a rövid utalás aligha vált volna későbbben olyan éles fegyverré a román nemzetiségi politikusok és tudósok kezében, ha nem támogatja, sőt nem erősíti meg a XV. századnak két olasz származású, tehát érdektelen félnek látszó humanistája: *Bonfini* Antal és *Aeneas* Silvius, Mátyás történetírói és királyi udvarának tudós ékességei.

Kivált, Bonfini téves állítása tekinthető ama forrásnak, melynek hitelességét az oláh történetírás körömszakadásig védelmezte és védelmezi ma is. Ő ugyanis Mátyás oldalán Erdélyben járván, ahová már ekkor keletről és délkeletről jelentékeny tömegű oláhság telepedett, feltűnt előtte az oláh nyelvnek az olasszal való hasonlatossága. Ebből és azon körülményből, hogy számos római eredetű építészeti emlékre bukkant, teljes határozottsággal hirdette, hogy az erdélyi oláhok a Trajanus császár által Dáciába telepített római gyarmatosok leszármazottjai.

Bonfini feltevése tekinthető a dákoromán legenda és mindama sok történelmi hamisítás és politikai fikció alapjának, melyre az oláh nemzeti aspirációk, az ősiség jogán, Erdély birtokára való igényüket építették. De nézzünk szemébe az alább előadandó dákoromán elméletnek és állapítsuk meg történelmi és államjogi értékét.

Kr. u. 106-ban Trajanus római császár meghódította Dáciát, melybe a mai Erdély is beletartozott. Hogy a gazdag, természeti kincsekben bővelkedő tartomány birtokát biztosíthassa, a dák népességet kipusztíttatta s helyettük Itáliából telepített iparos és földművelő gyarmatosokat, miáltal nemcsak államilag,

de etnikailag is valóságos római tartománnyá változtatta. Körülbelül százötven esztendőn keresztül virágzott, jelentékeny gazdasági és kulturális fellendülést mutatva, míg Aurélianus császár el nem rendelte a római légiók és gyarmatosok áttelepítését a délibb Moesiába. Azonban a rendelet végrehajtásának különös akadályai támadtak: a megvagyonosodott, jólétben élő polgárság az új hazát szülőföldjének tekintette és semmi áron sem akarta elhagyni. A parancsnak ellenszegülve — ellenségeink tanítása szerint — a hegyek közé menekült és ott kisebb-nagyobb csoportokra oszolva, monarchikus állami életet ölt, római műveltségét, erkölceit és szokásait megtartotta és már azon az úton volt, hogy nagyobb államtestbe egyesüljön, midőn a barbár magyarok kelet felől betörve, a fejlődésnek indult államot elpusztították, földjét meghódították, népét ezeresztendős rabságra vetették.

Az oláh történetírás a mai oláhságot, király ságbélit és erdélyit, a Trajanus által Dáciába telepített és Aurélianus kitelepítő parancsa elől a hegyek közé bujdosott római polgárság egyenes utódának, vérszerint való gyermekének vallja és Európa tudományos közvéleményével, kivált a neolatin országokban, el is hitette. Azonban a tudományos kritika kétségbevonhatatlan adatok alapján bebizonyította, hogy a dákó-római eredetet hangoztató elmélet közönséges történeti falsum, a legjobb esetben is legfőljebb csak jóhiszemű tudományos tévedés; és hogy az oláhok Erdély őslakói lettek volna, szintén nem egyéb fikciónál, melyet az eleven balkáni fantázia teremtett és ha nem is bélyegezhető nyíltan a történeti tények szándékos ferdítésének, jóhiszemű félreértésnél nem lehet kevesebb.

Mert a mai oláhság dáciai származása ellen éppen a leg-hatalmasabb, egyenesen megdönthetetlen bizonyíték a mai oláh nyelv. Ha figyelünk a nyelvtörténet tanítására és a haldokló, utóbb ki is múlt latin leánynyelveinek keletkezését és végleges kialakulását vizsgáljuk: nehézség nélkül meg lehet állapítani, hogy a mai oláh nyelv, ha egyéb latin fajú nyelvektől elszigetelten, Dáciában fejlődött volna ki, úgy szókincsében, mint grammatikai vonatkozásaiban a maitól lényegesen eltérő különbségeket mutatna és egészen más szerkezetű nyelv lenne, mint a többi újlatin nyelv. Valamint kétségtelen az is, hogyha Trajanus

római telepesei a IX. század végéig megszállva tartották volna Erdélyt, vagy legalább annak oláhlakta területét, eltörölhetetlen nyomának kellett volna maradni legalább a nevezetesebb városok vagy helységek nevében. De nem maradt.

Egészen másutt kell tehát az erdélyi oláhság bölcsőjét keresni. Történeti élete, a IX. századig, változatlanul a Balkánon folyt le, még pedig első szakaszában a félszigetnek inkább az Adriai-tenger felé húzódó területén, hol a népies latin nyelvterülettel érintkezésbe lépett és vele kapcsolatban maradt. Itt játszódtak le nevezetesebb eseményei, amilyenek egy kóbor szellemű pásztor népség eseményei lehetnek. Az egykorú történetírók, közöttük a görög Kedrenos, úgy említik őket, mint nomád népfajt, amely juh nyájaival az egész Balkánt bebarangolja. Miután a mai Románia területén az erdélyivel rokon szláv törzsek tanyáztak gyér elszórttságban, kisebb-nagyobb kóbor oláh csoportok, főként a kunok és besenyők társaságában, a X. sz.-tól fogva átkeltek a Dunán és a lakatlan területeken állandó tanyát ütöttek; állammá azonban csak a XIV. század elején alakultak, vajdák kormányzása alatt, kún és bolgár előkelőségek támogatása mellett. A kortársak általánosan „wlach”-oknak nevezték s erkölcsükről nem sok jót mondanak. Így Kekaumenos bizánci történetíró 1070-ben ezt írja róluk: „ . . . az oláhok nemzetsége romlott és hitetlen. Sem az Istenhez, sem a császárhoz, sem maga felelőjéhez nem hű. Hazug és rettentő zsvány. Kész mindenre esküt tenni, de meg is szegi. Soha senkinek sem tartotta/meg a hűséget. Az oláhok gyávák és nyúl szívűek, de gyávaságból szemtelenek is”. Lietbert cambray-i püspök pedig, aki szentföldi útjában ismerkedett meg velük, ezt jelenti róluk 1054-ben: „E vadak úgy élnek, mint a barmok, sem törvényeik, sem városaik nincsenek. A szabad ég alatt laknak és ott állapodnak meg, hol az éjszaka utóléri őket. Az eltévedt utasokra leleselkednek, rablásból élnek. Sem vallásuk, sem istenségeik nincsenek. Könyörületlenek és kegyetlenek”.

A románságnak hazánkba való beszivárgása a XII. század végén kezdődik. A tatárjárás előtt csak a Kárpátok erdélyi lejtőinek egy részén laktak, a Bodza-folyótól a vöröstoronyi szorosig. Mivel a mongol invázió Magyarország lakosságának nagy részét kiirtotta, legkivált Erdély néptelenedett el, az oláh

bevándorlás egyre sűrűbb lett. Szinte a dolog természete hozza magával. A pusztán maradt föld művelésére munkaerőre volt szükség, a határ védelméről szintén gondoskodni kellett: így a hatóság nem akadályozta, sőt elősegítette a balkáni betelepítést. Maga Kún László király csak a gyulafehérvári káptalan területére hatvan oláh családot telepített. Ekkor azonban még oly csekély volt számuk, hogy III. Endre 1293-ban elrendelhetette királyi dekrétummal, hogy az ország különböző vidékeire költözött oláhság a király Székás nevű pusztáján egyesíttessék.

Ez időtől kezdve, a balkáni néphullámzások, a töröknek egyre energikusabb és mindent leigázó előnyomulása, az állandó lakás nélkül szürkölődő, bolyongó, pásztorkodó oláhságot a Balkánról egyre északabbra, a Kárpátok keleti feléről a nyugatira, onnan még nyugatabbra sodorták, annyira, hogy a mohácsi vész idején Erdély lakosságának negyedrésze már román volt. A fejedelemség korában nemhogy szűnt volna a beözönlés, hanem fokozódott: török, tatár, kozák beütések, a román vajdaságok államjövendelmeit bérlő görög kalmárok kapzsi zsarolása elől mind sűrűbben szökdösött a román parasztság Erdélybe, a hegyek között meghúzódott és juhtenyésztésből élt. Az oláhországi vajda például ezt írja 1668-ban Apafi Mihálynak: „ . . . birodalmunkból egy néhány faluk szöktenek el az Nagyságod birodalmába és pedig nem egyéb latorságokért szöktenek el, hanem csak az adónak nehéz voltáért”. Így következettbe aztán, hogy a fejedelemség megszűntével, a XVII. század végén, Erdély 500 ezer lakosságának hasonfele, tehát 250 ezer lélek román nemzetiségű volt.

A bevándorlás*” legtermékenyebb időszaka azonban a XVIII. századra esett. Különféle külső és belső okok könnyűvé tették a Kárpátokon innen való telepedést az oláhság részéről és így állott elő az a helyzet, hogy ezen a területen a magyarsággal szemben rövid idő alatt viszonylagos többségre jutott.

Ha a futólag rajzolt történeti kép lényegesebb jegyeit összegezzük: nyilvánvaló, hogy a dáciai eredet hamis politikai jelszónál nem egyéb, oklevélszerű bizonyíték nem támogatja sehonnan, a román történetírók és publicisták mégis makacsul ragaszkodnak ahhoz a rögeszméhez, hogy Erdély őslakói, első foglalói, tehát a birtok jogos örökösei a románok. Ami a XVII. században még köztudomású volt, hogy az erdélyi oláhság

beszttremelés által jutott új hazájába, erről két érdektelen tanú teszen bizonyosságot. Egyik Pietro Duodo velencei követ, aki 1599 január 21-én ezt jelenti: „Az oláhok a népek söpredéke; pásztorok és igen szegényesen öltözködnek. Oláhországból menekültek ide (Erdélybe) vajdáik kegyetlensége elől”. A másik forrás még fontosabb, mert román ember, Aricescu történetíró írja: „E korszakban (XVIII. sz.) lett a román paraszt birkává, melyet a jövevény görög megnyírt, megfejt, azután megnyúzott. E farkasok falánksága arra kényszerítette a parasztot, hogy vagy az erdőbe menjen, *vagy tömegesen vándoroljon ki a Kárpátokon túlra*”. A „Kárpátokon túl” alatt, természetesen, Erdélyt kell értenünk.

A hosszú évszázadok során Erdélybe telepedett oláhsággal temérdek baja volt az államhatalomnak. Ama területeken, hol sűrűbb tömegekben laktak, valósággal veszélyeztették az élet- és vagyonbiztonságot. Annyira, hogy már Nagy Lajos és Mátyás magyar királyoknak erélyes intézkedéseket kellett tenniök az elszaporodott oláh rablók megfékezésére, sőt kiirtására. A román történetírók aztán e közönséges tolvaj Ságokat, útonállásokat és fosztogatásokat a szabadságra való törekvés forradalmi tüneteinek igyekeznek minősíteni, melyeknek végső célja a magyarok igrájának lerázása lett volna.

Nagyobb hitelesség kedvéért, az oláhság erkölcsi életének és kulturális alacsonyosságának megvilágítására ismét elfogulatlan, idegen kútfőkhöz fordulok. Ezek között talán legérdekesebb, mindenesetre legjellemzőbb, Pál aleppói diakónus európai út-leírásának egy részlete, melyben a moldovai oláh népről így nyilatkozik: „Az Isten a föld kerektségén nem teremtett egy másik romlottabb népet, mint a moldovai, kik mindnyájan gyilkosok és tolvajok. A büntetési jegyzőkönyvek konstatálták, hogy Vasilie bég uralkodása alatt 40,000-nél több rablót és tolvajt ítélték halálra, pedig elsőízben nem is sújtják halállal a bűnöst. Az asszonyokban és leányokban az Hiedelemnek és becsületérzésnek még nyoma sincsen. Csak névleg keresztények s rossz példával a papok járnak elől, akik egész éjszakán át kicsapongásban és részegségben fetrengenek”. Hasonlóképpen jellemzi őket János Zsigmond erdélyi fejedelem olasz testőrkapitánya I. Cosimo velencei herceghez intézett leírásában.

Az oláhok polgárosítása és az államrend keretébe való be-

illesztése az erdélyi fejedelmeknek legnehezebb és legcsekélyebb eredményű munkája volt. Minden civilizatorius törekvést úgy értelmeztek és értelmeznék ma is a román politikusok, mint az oláhságnak nyelvéből és nemzetiségéből való kivetkeztetési kísérletet és a művelt világ előtt a magyarság zsarnoki önkénye gyanánt tüntették fel. Még a XVIII. században, III Károly és Mária Terézia alatt is temérdek baj és vesződség volt velük, így Perlas Ralph gróf, a temesi bánóság akkori kormányzója, Mária Teréziához intézett jelentésében arra kéri a királynőt, hogy a Temességbe telepített oláhokat költöztessék ki, mert a többi lakosság többet szenved a kóbor oláh banditáktól, mint a töröktől. Szó szerint ezeket írja: az oláhok „számos német községeket felprédáltak, elhamvasztottak, sok németet megöltek, vagy fogságba ejtvén, a törököknek eladták. Megfontolandó az is, hogy háború esetén nem sokkal biztosabb-e a temesvári és aradi várakra, ha a közbeeső térséget hű alattvalók tartják elfoglalva és nem olyanok, akiknek egészen közömbös: vájjon keresztyén, vagy török fennhatóság alatt állanak-e s akik minden alkalommal a változott viszonyok szerint forgatják a köpönyeget?”

Íme az osztrák generális, ki a katona elfogulatlan szemével, politikamentesen figyelte az eseményeket és ítélte meg az embereket, másfél száz esztendővel ezelőtt megmondta már, hogy az oláh hitszegő, megcsalja testvérét, meg a szövetségését.

Az oláhok rohamos térfoglalásának természetes oka rohamos szaporodásuk volt. Ez a túlzott szaporodás az erdélyi egyéb nemzetek rovására körülbelül 1811-ig tart, amely időtől kezdve változik az arány, mégpedig a magyarság javára. Annyira, hogy az utolsó hetven esztendőben a magyarság szaporodása kerekén 100 százalék, ezzel szemben a románoké nem több 31 százaléknál. A magyarság e bizonyos mértékig meglepő növekedése nem az erőszakos magyarosítás eredménye, hanem az ország földrajzi helyzetének, gazdasági és kulturális irányú gyors fejlődésének és szinte váratlan fellendülésének természetes folyománya. Főként nem szabad és nem lehet a statisztika meghamisításának tulajdonítani, mit a magyarországi nemzetiségek botorul hirdettek kifelé és irredenta törekvéseik legkeményebb alapköveit éppen erre a ferdítésre rakták le. A hivatalos magyar statisztikával szemben készítettek a románok is különféle, kivált egyházi jellegű kimutatásokat, szán-

dékos, tervszerű tévedésekkel tele. Ezt nem mi, „elfogult” magyarok hirdetjük, hanem egy román író, Mazere Miklós, jasy-i tanár mondja Erdély etnográfiai térképéhez (Harta Etnografica a Transylvaniei) írott bevezetésében: „az egyházi sematizmusok, az egyedül rendelkezésre álló román források, teljességgel hasznavehetetlenek”; ezért a magyar hivatalos statisztika adatait használta fel, a román források súlyos tévedéseinek megállapítása után, melyek „ennek következtében tudományos munka alapjául nem szolgálhatnak”. Hozzáfüzi még befejezésül, hogy „e térkép a románok körében bizonyos csalódást fog kelteni, mert a románok Erdélyt sokkal kevésbé magyarnak tekintik”. És hogy a statisztika elő vigyázatlan használata, kivált külföldi tudósoknál, micsoda komikus tévedésekre vezet, kacagtatóbb példát alig találunk Gustave Le Bon francia társadalomtudományi írónál, aki a háború lélektanát vizsgáló munkájában (Enseignements psychologiques de la Guerre Européenne) ekként elmélkedik: „Erdélyben 1.540,000 románnal szemben lakik 380,000 magyar, 560,000 cseh, 234,000 német és 54,000 egyéb nemzetiségű polgár”. Kissé furcsa, hogy az alapos és elmés francia Erdélyben cseheket talál; azonban ha a román forrást nézzük, kiderül, hogy ezek a „csehek” tulajdonképpen székelyek, kiket a román írók, németes formában, általán „székler”-nek neveznek.

II.

A román nemzetiségi törekvések fejlődésének vázlatja.

A román nemzetiségi törekvések öntudatosságot és valamelyes tervszerűséget a XVIII. század végén, 1791-ben nyert, midőn az erdélyi román gör. kath. és gör. kel. püspökök „Supplex libellus valachorum” címmel kérvényt intéztek II. Lipót királyhoz, hogy az oláhság a másik három erdélyi nemzettel (magyar, székely, szász) egyenrangúnak ismertessék el és hozzájuk hasonló politikai nemzetté nyilváníttassék. Azonban teljes erővel, jóval szabatosabban körvonalazott céllal, a XIX. század negyedik évtizedében indul meg, a Barátin György által 1838-ban alapított *Gazetta de Transil-*

vania c. újság hasábjain, koncentrikus magyarellenes támadás alakjában, az ország egyéb nemzetiségeivel közös taktika alapján.

Hogy a nemzetiségek hazánk területén ilyen egyszerre jutottak levegőhöz, ilyen energikus erő kifejtésre nyílt alkalomuk, abban jelentékeny része van az osztrák politikának. A hatalmában gyengülő és belső konszolidációjában bomladozni látszó Ausztria államférfiai támasztékot kerestek egyrészt az olaszok, másrészt a lengyelek, főként azonban a magyarok ellen. Mint a kultúra legmagasabb elemét, a demokrácia és az állami jogélet posztulátumát dobták a „*Gleichberechtigung der Nationalitäten*”, a nemzetiségek egyenjogúsításának tetszetős jelszavát a kedvező fejlődésnek indult magyar közéletbe, hogy a nemzetiségeket aspirációik felkeltésével és megvalósításának titkos biztatásával sorompóba léptessék, ha szükség, fegyverbe szólítsák a magyarok ellen. A kultúrshivatás és a népek jóléte felett örökös atyai gondoskodás képmutató cégére alatt cselekedtek.

Így kívánta a „*divide et impera*” elve.

Az 1848 márciusi események hatása alatt, titkos bécsi sugallatra, május 15-én Balázsfalván az oláhok nemzeti gyűlést tartottak, melyen megszövegezték és elfogadták a román nemzeti programot. E program tizenhat pontból álló, határozott követeléssel lépett fel egy széleskörű, román nemzeti autonómia szervezése ügyében. A program végrehajtására és az ügyek intézésére „román nemzeti komité”-t választott. Az oláh álláspontra Kossuth 1848 augusztus 26-án adta meg a választ, melyben kijelentette, hogy ő a polgári egyenlőség híve és kívánja, hogy a magyar haza minden fia, nyelv- és valláskülönbség nélkül, minden polgári jogot és szabadságot élvezzen. Azt azonban nem fogadhatja el, hogy a nemzetiségek az államon belül külön politikai egységekké szervezkedjenek, mert ez Magyarország felbomlására vezetne. A fenti engedelményeket, a szabadságharc folyamán, Kossuth több ízben felajánlotta a nemzetiségeknek, azonban nem fogadták el, mert javaslataiból hiányzott a területi autonómia.

Az 1849 március 4-iki osztrák alkotmány, mely a magyar királyság teljes megsemmisítését és államiságának tagadását tartalmazta, rendkívül megnövelte a nemzetiségek

önérzetét. Elfogadták, annak dacára, hogy az új alkotmánnyal nem voltak megelégedve, mivel nem helyezkedett teljesen a nemzetiségi föderalizmus álláspontjára. Ennek megváltoztatása céljából Saguna gör. kel. román püspök vezetésével küldöttségileg terjesztettek* a bécsi kormány elé terjedelmes memorandumot, melyben azt kérték, hogy a magyarországi nemzetiségek külön-külön, önálló, Magyarországtól minden tekintetben független koronatartományban egyesíttessenek.

Hanem jött Világos, utána az osztrák abszolút uralom és a bécsi kormány elfelejtkezett mindazon ígéretekről, melyeket a nemzetiségeknek tett, noha nem mulasztotta el, hogy vezető férfiaival érintkezést keressen és tartson fenn és kijátssza őket a magyarokkal szemben. A magyar országgyűlés 1861-iki feliratára adott válaszbán is külön utasítás foglaltatik oly törvényjavaslat készítésére, „mely Magyarország nem magyarajkú lakosainak nemzetiségi jogait, ezek terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind közigazgatási viszonyaikra nézve, határozottan és világosan formulázva tartalmazza”. A magyar nemzet a leirat figyelmeztetése nélkül is tudta kötelességét és őszintén törekedett a nemzetiségekkel kötendő megegyezésre és tisztességes békére, azonban a bécsi centralisták, a nemzetiségi túlzókkal összefogva, mindent elkövettek, hogy a kibékülést megghiúsítsák. Ebből folyólag történj hogy amidőn az erdélyi gubernium élére Foliot de Crenneville tábornok neveztetett ki, Erdély egész közigazgatása a nemzetiségek kívánságának megfelelően alakult át. Sőt 1863 július 1-re Nagyszébenbe azzal a feladattal hívta össze az uralkodó az erdélyi tartománygyűlést, hogy Erdélyt, mint az osztrák császárság külön koronatartományát, a nemzetiségi egyenjogúság alapján szervezze. A választás is megejtetvén, a királyi küldöttekkel, az úgynevezett regálistákkal, százötvenet tett ki a követek létszáma. Ebből magyar 50, román 57, szász 43 volt. Az erdélyi nemzetiségi parlament azonban csonka maradt, mert a magyar követek és regálisták passzív magatartást tanúsítottak. Az oláhok és szászok ugyan neki-feküdtek a törvényhozásnak, azonban kárbavesztett minden buzgalmuk, mert a Schmerling-féle rendszer megbukott és a nagyszébeni országgyűlést feloszlatta az uralkodó. Ekkor érte az oláhokat az első nagy csalódás.

A kiegyezést követő magyar országgyűlés első teendői közé tartozott a nemzetiségek külön jogainak és kiváltságainak szabályozása. Így keletkezett az 1868. évi XLIV. t.-c, az úgynevezett nemzetiségi törvény. A szélső roma a politikusok azonban nem elégedtek meg a nemzetiségi törvény engedményeivel és a további lépések megbeszélésére 1869 május 8-án Szerdahelyre erdélyi román gyűlést hívtak össze. Hosszas vita után, «agy szótöbbséggel elhatározták, hogy a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkednek és a magyar törvényhozás munkájában nem vesznek részt, az erdélyi oláh-ság politikai ügyeinek vitelére pedig választottak egy 25 tagú bizottságot, az úgynevezett „nemzeti komité”-t.

Az 1878. esztendő jelentős határvonal az oláh nemzetiségi törekvések fejlődésében, A berlini kongresszus, Magyarországgal tőszomszedságban, megalkotta a független Romániát. íme, a nemzetiségi eszmének megvolt már a szilárd és meleg tűzhelye, csak szítani kellett benne a parazsat, hogy lángrollobbanjon. Néhány év inul va, 1881 május 12-én Nagyszébenben már „román nemzeti értekezlet „-et tartottak, ahol kilenc pontban hozták nyilvánosságra követeléseiket. Legfontosabb az első, melyben követelik Erdély autonómiáját az 1863-iki nagyszebeni tartománygyűlésen hozott, az osztrák császár által szentesített törvények alapján. A politikai passzivitás további fenntartását azonban újra kimondották.

A független Románia konstituálása azért is fontos az erdélyi nemzetiségi kérdés történetében, mert megalakulásáig a román törekvések legfőbb célja egy román nemzeti autonómia volt. a magyar állam határain belül, határozott irredentista tendenciák nélkül. Most azonban változott a helyzet: a politikai gravitáció törvénye alapján, a nemzeti alapon szervezett állam kötelékébe kívánczozott, legalább így hirdették szóvivői, a fajilag és nyelvileg homogén elem, amely egy másik állam törvényei alá tartozott, annak dacára, hogy létfeltételeit nagyobb bőségben találta itt, mint találhatta volna amott. így keletkezett nagy Románia gondolata, amely négy évtized óta egyre kísértett és egyre jobban megfogta a lelkeket. Első hirdetője egy *Carpatii* nevű, egyszerű főiskolai segítőegyesület volt, melynek élén három erdélyi származású, bukaresti egyetemi hallgató állott, akik szenvedélyes és támadó hangon kiáltványban

szólították fel a román királyság polgárait valamennyi román egyesítésére és az első, legfontosabb lépésre, Erdély elfoglalására. Ezzel kapcsolatban a lázító iratok egész tömegét árasztották Erdély oláhlakta vidékeire, városokba és falvakba, titkos ügynökök járták be a pópák és dászkálok házát, szenvedélyes magyargyűlöletet oltva mindenki szívébe, aki nem volt magyar. Igaz, hogy a magyar kormány intervenciójára Bratianu Jón miniszterelnök kiutasította Románia területéről az agitátorokat és a lázító művek szerzőit, de ezzel még inkább elmérgesedett a helyzet, mert a parlamentben és szenátusban szenvedélyes vitát idézett elő, sőt Marzescu szenátor nyíltan kijelentette, hogy igenis, Románia legszenvedőbb politikai ideálja minden románnak egyazon államtestben való tömörítése és erre törekvő szándékukat nem is titkolják senki előtt

A zsilip megnyílt, a veszedelmes áramlat megindult rohanást.

Két fölötté jelentős mozzanat lendített rendkívülit az oláh irredentista eszme fejlődésén és általánosításán: a *Tribuna* című lap megindulása és a *Kultúrliga* megalapítása. Mind a kettő *Slavici* János eszméje és az ő kezdeményezésére jött létre. *Slavici* a legintranszigenesebb túlzók közé tartozott: politikai dogma gyanánt állította fel, hogy a magyarság és oláhság között közvetlen megegyezésnek nincs helye, más utat kell keresni az érvényesülésre. E felfogás, Mocsonyi Sándor mérsékeltebb felfogásával szemben, amely a magyar nemzetel való békés megegyezést és egyetértést hirdette, egyre nagyobb tért hódított, elannyira, hogy az 1887-iki román nemzeti értekezlet, Mocsonyi minden erőfeszítése dacára, úgy döntött, hogy a románság követeléseit és sérelmeit tartalmazó határozatát memorandum alakjában nem a magyar országgyűlés elé terjeszti, hanem küldöttségileg az uralkodóhoz viszi, így is történt. A király azonban nem fogadta a küldöttséget, mire a memorandumot borítékba zárták és a kabinetiroda útján juttatták a felség elé. A memorandumot azonban leküldötték a magyar kormánynak, ahonnan felbontatlanul került vissza Ratiu János tordai ügyvéd, a küldöttség vezetője kezébe.

A memorandum kudarcot vallott hősei és a román királyságbeli irredenta vezérek hangos és becsmérlő harcot indítottak.

tak az európai sajtóban. A költött fajrokonság csalétkével csábították az olaszokat, a franciákat, a fajtestvériségen kívül azzal is, hogy a fenyegető hármasszövetség legjelentékenyebb és leglelkesebb támaszának igyekeztek feltüntetni a magyar nemzetet. A szláv sajtó szintén melegen támogatta az oláh hazudozásokat, mert nyugaton a magyarságot tekintették a pánszláv politikai érvényesülés legerősebb akadályának. Sőt a nagynémet és az antiszemita jellegű német sajtó is felült nekik, Koródi Lutz és zöldszász társai sugalmazása alapján. Nem lehet tehát csodálkozni, sőt természetes következménynek kell tekinteni, ha az erdélyi oláhság állambontó, forradalmi megnyilatkozása a magyarok részéről szelidebb, mindvégig lovagias irányú retorziót hívott ki. Az indokolatlanul felkorbácsolt izgalmakat kevésbé enyhítette az úgynevezett *memorandum-pör*, melyben a magyar bíróság a nyílt összeesküvés fejeit hosszabb-rövidebb szabadságvesztésre ítélte.

A Tribuna mellett a *Liga Culturala*, a Kultúrliga fejtett ki legerőteljesebb tevékenységet az oláh irredentista eszmék érdekében. Voltaképen közművelődési és társadalmi egyesületnek alakult és alapszabályai is kifejezetten ilyen célt jelölnek meg működési programjával, azonban tényleges célja, iránya és szelleme valóságos forradalmi, izgató szervezetté avatta. Elfogadta és magáévá tette *Papiu Ilarianu* román író emlékiratának tartalmát, melyet 1861-ben Cuza fejedelemhez intézett és benne Dákorumánia megalkotásának lehetőségét mutatta ki. Ő hangoztatta először, hogy a külföldön, a nyugati nagy nemzetek között kell barátokat szerezni, azokat kell megnyerni a nagyromán eszmének, a külföldi sajtót szerződtetett és busásan fizetett írókkal úgy hangolni, hogy a román nemzeüség kérdése ne csak rokonszenvenné váljon Európa előtt, hanem általuk kívánt megoldása politikai és gazdasági szükségességnek tessen. A liga hű maradt e hagyományhoz, mert első lépése is az volt, hogy a román egyetemi hallgatók nevében német, francia és angol nyelven nyomtatott röpiratot bocsátott világgá a magyarok szörnyűséges és túrhetetlen zsarnokságáról. Erre ugyan felelt a magyar egyetemi ifjúság, azonban a válasz a külföld közvéleményében mélyebb nyomokat nem hagyott.

A Liga Culturala vezetői messzelátó politikusok voltak. Látták, hogy törekvéseiknek, szándékaiknak szakadatlan és

céltudatos, szinte amerikai ízű propagandájával az európai politika gondolatvilágába tudják belopni az oláh nemzetiségi eszmét, amely nem megvetendő támogatójának mutatkozott a már akkor kész entente cordiale középeurópai politikájának, mely a Habsburg-birodalom felosztását tervezte. E sorok írója az 1900-as évek elején Dél-Franciaországban utazgatván, mint a francia viszonyok elég tájékozott ismerője, rájött, hogy Ausztria sorsa meg van pecsételve. A felosztására vonatkozó tervekről nyíltan beszéltek, sőt írtak is. Így a grenoblei *Impartial*, mérsékelt republikánus újság pontosan megírta, hogy Ausztriából mit kap Olaszország, mit Oroszország és mit Németország. Akkor még ez volt a terv. Magyarország feldarabolásáról még nem volt szó. A Budapesti Hírlap politikai hullámaiban szóvá is tétetett a kényes kérdés; ezenkívül két-három újságcikk és memorandum próbálta rábírní a kormányt a nemzetiségi sajtóháború ellensúlyozására, a magyar politikai viszonyoknak és közállapotoknak a külfölddel leendő megismertetésére és a magyarság iránt való szimpátia keltésére. Történt is egy-két lépés, de a nyomán nem mutatkozott eredmény. Ezalatt, míg mi patópáloskodtunk, ellenségeink mérföldekkel előztek meg bennünket egy Scotus „Viator és egy Björnson Björnsterne, Wickham Stead ügyes és nagyhatalású tollával.

A Kultúrliga elsőrendű politikai és gazdasági szervezet volt, amely pontosan megállapított tervek szerint dolgozott. Magába zárta az egész erdélyi románságot, határozott anyagi igényekkel lépett fel minden románnal, főként a gazdagokkal szemben, a messzemenő nemzeti cél érdekében. Nagy lármát Magyarországon nem csapott, inkább diszkrétül, hamis címer alatt, a magyar hatóságok ellenőrzése alól ravaszul kibújva, végezte a ránk végzetessé vált egységesítő propagandáját. Az ő kezdeményezésére alakultak különböző nemzetiségi bankok, az eddig egyetlen Albina mellett és egyéb közgazdasági vállalatok. Ezen intézetek üzleti életében a személyes nyereség csak másodrendű szerepet játszott, ennél sokkal fontosabb volt a románság gazdasági megerősítése, amely eszköze lesz majdan a politikai felszabadulásnak és függetlenségnek. Öntudatos, nemzeti irányú birtokpolitikát indítottak: pénzintézeteik útján a legcsekélyebb terjedelmű földre is rátették kezüket, bármily

drága áron jutottak is hozzá, kivált, ha magyar tulajdonos bocsátotta árúba. Ilyen makacs kitartás és következetes tervszerűség, ezzel szemben a magyarság közömbös lanyhasága és a jövődőt nem látó vaksága eredményezhette, hogy csupán az 1913-at megelőző öt évben 44,000 hold mezőgazdasági és 20,000 hold erdőbirtok került, gróf Bethlen István kimutatása szerint, oláh kézre.

A Kultúrliga ellensúlyozására a magyar társadalom is indított hasonló mozgalmat és megalakította az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, amely gróf Bethlen Gábor elnökelete alatt gyorsan fellendült, lelkes közadakozásból jelentékeny vagyonra tett szert. Tagadhatatlan, hogy erős befolyást gyakorolt a közviszonyokra általában és a lelkekre egyenként, helyi eredményt is számosat mutathat fel, de a vezetőség minden buzgalma és erőfeszítése dacára sem tudta feltartóztatni a liga romboló munkáját és az oláhság szervezését.

Ereje növekedtével a román nemzetiségi párt 1906-ban kilépett a passzivitásból és 1881-iki program m ja alapján résztvett a magyar törvényhozás munkájában és úgy látszott, hogy nehezen bár, mégis el fog helyezkedni az oláhság a magyar államban. A kormányférfiak közül többen tettek kísérletet komoly megegyezés létesítésére, így Wekerle, Khuen-Héderváry, főként Tisza István, azonban a szélső elemek hajthatatlansága miatt dugába dőlt minden jóra való szándék. Az 1913. évi Balkán-háború váratlan és szinte a legféltelenebb fantáziát is megcsúfoló diplomáciai és hadi sikere, mely a bolgár Dobrudzsával és a bukaresti békével ajándékozta meg Romániát, az erdélyi oláh nemzetiségi kérdést, úgyszólván, kitörés elé vitte. A liga és a nemzetiségi párt vezetői kezdettek nagyon lóhátról beszélni visszautasították a magyar kormány részéről jövő kedvező engedményeket és Goga Oktávián, az intranzigens tábor vezére félreérthetetlenül kijelentette lapjában: ... „nem lehet szó béketárgyalásokról, mert a magyar és román törekvések ki nem egyenlíthetők”.

Az alkudozások eredmény nélkül végződtek, Goga úr dőlyfős szavai után pontot tett a világháború.

III.

A székely hadosztály szerepe Erdély védelmében.

A háború ötödik esztendejében, a vég kezdetén, mikor a radikális-szociáldemokrata aknamunka és Károlyi Mihály szeretlen hiúsága és bosszúvágya megindította az ország közviszonyainak bomlását: a magyar parlamentben a román nemzeti-ségi képviselők nevében Vajda Sándor deklarációt olvasott fel, melyben a Ház haragos tiltakozása között kijelentette, hogy bármit határoz a magyar országgyűlés és bármit cselekszik a magyar kormány, a magyarországi románság megszűnt alárendelt nemzetiség lenni, a magyarral egyenjogú nemzetté emelkedett és sorsának intézését maga veszi kezébe.

Így is történt.

Alig zajlott le az októberi forradalom, a gyulafehérvári oláh nemzetgyűlés, melyet a magyar országgyűlés oláh nemzetiségű képviselői hívtak össze, kimondotta a románság elszakadását a magyar államtól és Romániával való egyesülését s az ügyek vezetésére megalakította a nagyszebeni kormányzótanácsot. Ezen már nem tudott segíteni a későbbben, rendkívüli nehézségek között összehívott és megtartott kolozsvári magyar nemzeti gyűlés. A helyzet akkor megváltoztathatatlanak bizonyult, éppen a forradalmi magyar kormány gyávasága és képtelen ábrándokat hajhászó politikája miatt. Erdély elszakítása Magyarországtól nemcsak elvben, hanem valóságban is bekövetkezett, mihelyt a Romániát megszálló német hadsereg. Mackensen serege megkezdte visszavonulását. Az oláh királyi csapatok nyomon követték Mackensent, vele harci érintkezésbe nem bocsátkoztak, — de ahonnan kivonult, oda ők huszonnégy óra múlva bevonultak. November utolsó napjaiban lépték át Erdély határát és feltartóztatás nélkül nyomultak előre. A különböző harcterekről visszatérő, minden csapatköteléken kívül álló magyar katonák, alkalmas vezető nélkül állván, otthonaikba széledtek és ha gondoltak is ellenállásra, szervezettség és kezdeményezés híján nem teheték volna eredményesen.

A helyzet rettenetes voltát felismerve, döbönt meglepetésükből ocsúdva, néhány székely tiszt a hazatérő székely katonákat maga köré gyűjtve, kisebb-nagyobb erősségű osztagokat

szervezett, melyekkel sikeres harci vállalkozásokat hajtottak végre, sőt a Marosnál meg is állították az oláh csapatok előnyomulását. Azonban a magyar kormány parancsára — utóbb kiderült, hogy mekkora balgaság volt — lassan visszahúzódtak Kolozsvár felé, majd Kolozsváron egyesülve és rendes katonai alakzatokba tömörülve, mint székely dandár, alárendelték magukat Kratochwill ezredesnek. A kormány Kolozsvár kiürítését is elrendelvén, az ő és a szociáldemokrata párt megbízottai cselfogással kicsalták a semmi szín alatt távozni nem akaró székely zászlóaljkat a városból. Ezek utóbb észrevették a a rászedést, de már nem segíthettek a dolgon és kénytelenek voltak előbb Bánffyhunyadi, majd egészen a szatmár—nagyváradi vonalra húzódni vissza. Itt alakult meg a székely hadosztály, melynek politikai irányítója és érzelmi sugalmazója a budapesti Székely Nemzeti Tanács volt feloszlása percéig. A megszűnt Tanács tagjai közül néhányan még azután is igyekeztek kezükben tartani az egyetlen magyar nemzeti fegyveres erő fölött való rendelkezést, azonban a vörös rémuralom ezt teljességgel lehetetlenné tette. Pár napi kísérletezés tiszta helyzetet teremtett és összetépett minden naiv illúziót, mely az energikus és első jelentkezésében látszólag imponálóan tetsző proletárdiktatúrától Erdély felszabadítását merete remélni.

A száznegyven kilométeres frontot a székely hadosztály tartotta megszállva 16 gyalogzászlóaljjal, 1 lovasszázaddal és 9 üteggel. Hozzájuk csatlakozott a szatmári 12. gyalogezred három zászlóalja; utóbbiakat azonban annyira kikezdte a szociáldemokrata agitáció s ennek következtében annyira meglazult közöttük a fegyelem, hogy éppen a nemzeti ünnep napján, 1919 március 15-én, hagyták ott az arcvonalat, hatalmas rést nyitván a támadó szándékú és támadásra kész oláh csapatoknak. A hirtelen keletkezett nyílást a székelyeknek kellett betömniök, ha nem akarták, hogy az ellenség feltartóztatás nélkül, zeneszóval vonuljon be Szatmárnémetibe.

Körülbelül tízezer székely katona védte tizenkét millió magyar ember és a még meg nem szállott magyar terület biztonságát a legkonokabb és legbarbárabb ellenségtől. Panasz nélkül, szilárdan állott őrhelyén minden harcos, annak dacára, hogy szűkösen mért munícióval, fölötte hiányos ruházatban, többen ing nélkül, egy vékony zubbonyban, mezítláb vagy tal-

palatlan bakancsban dideregtek a négy-öt fokos hidegben. De hevítette Erdély és a Székelyföld visszavételének forró vágya és egyre közelebb mutatkozó reménysége, valamint az örökké égő, soha ki nem alvó hazafias érzés melege.

A bolsevista kormány idején igen nehéz idők szakadtak reájuk: a parancsnokokat két-három politikai megbízott vette körül, minden intézkedésüket ellenőrizte, a legénységet pedig elárasztották vörös agitátorokkal, akik eget-földet, új egyenruhát, szabad Erdélyt ígértek nekik, különféle jóléti intézményekkel kecsegtették, mégsem tudták megingatni érzésükben és senkit sem tudtak rávenni, hogy a vörös hadseregbe belépjen. Azonban sikerült mégis a kommunista uralomnak lehetlenné tenni a székelyek minden komoly vállalkozását. A hadiszerekből kifogyva, a széles frontot tovább tartani lehetlenné vált.

A székely hadosztály tisztikara és legénysége e kritikus helyzetből való kiszabadulása végett március utolsó napjaiban döntő lépésre határozta magát. Megbízottakat küldött Nagyszebenbe a román kormányzótanácsához és Aradra Gondrecourt francia tábornokhoz a következő üzenettel: a székely hadosztály nem bolsevista érzelmű, ennélfogva nem is akar a budapesti bolsevik kormány szolgálatában maradni. Ellenkezően, kész Budapest ellen vonulni, hogy fegyveres erővel döntse meg a proletárdiktatúrát, ha az antanthatalmaktól biztosítékot nyer arra vonatkozóan, hogy a románok a Vix alezredes jegyzékében megjelölt semleges zónát nem lépik át és nem támadják hátba a székely hadosztályt.

A székely hadosztály nagyszebeni küldötte a román kormányzótanácstól április 12-én azt az üzenetet hozta, hogy a román királyi hadsereg az ántánt felhatalmazása nélkül nem fog támadni. Gondrecourt tábornok az antanthatalmak keleti haderőinek főparancsnokságától április 7-éről keltezve, felhatalmazást kapott, hogy a székely hadosztály parancsnokságának kívánságát teljesítse. Az Aradra küldött magyar vezérkari százados futárja Aradról április 16-án indult el Gondrecourt tábornoknak azon határozott biztosításával, hogy a románok abban az esetben, ha a székely hadosztály a proletárdiktatúra megbuktatása céljából Budapest ellen vonul, a Vix alezredes jegyzékében megjelölt semleges zónát nem lépik át és a székely hadosztályt nem fogják megtámadni.

A román hadsereg e kettős biztosíték ellenére már április 16-án hajnalban megtámadta a magát biztonságban érző székely hadosztályt. A fentebb előadott előzmények után fel kell tennünk, hogy erre az antanthatalmaktól nem kapott felhatalmazást. Valószínűen azért tette, hogy a magyar bolsevik uralom könnyűszerrel való leverésének segítségével jogcímét, az 1916-iki szerződésben megjelölt területekhez erősebbé tegye.

A székely hadosztály szándékáról a vörös hadsereg parancsnokai értesülést szerezvén, bandáiknak utasítást adtak, hogy támadják hátba a visszavonuló székelyeket.

Ily módon a székely hadosztály két tűz közé szorulva, kénytelen volt a fegyvert letenni. E fegyverletétel után a román királyi hadsereg közvetlen érintkezésbe jutott a minden katonai fegyelmet kigúnyoló és valóban rendetlen fegyveres bandákká züllött vörös hadsereggel, amelyik a román támadás elől a Tiszán átmenekülve, Budapest felé futott.

A két tűz közé került székely csapatok parancsnoka, Kratochwill ezredes egyezséget kötött az oláh hadsereg parancsnokságával, melynek alapján a székely hadosztály 1919 április 27-én, Demecser környékén, jóhiszemű bizalmában, a szerződés megállapodásaira támaszkodva, a harcot megszüntette. Az oláhok azonban az írásos egyezés ellenére, mint hadifoglyokat szállították Brassóba úgy a tiszteket, mint a legénységet; utóbbiakat később elbocsátották, de szülőfalujokban leendő tartózkodásra kötelezték és állandó ellenőrzés alatt tartják ma is. A tisztek nagyrésze megszökött, ezer veszedelem között Magyarországra vergődött és a nemzeti hadseregbe állt. Itt várja a jobb jövődőt és az alkalmas órát, melyben cselekedni lehet és kell . . .

IV.

Hogyan kerítették kezükbe a románok Erdélyben a hatalmat?

Az Erdélyt megszálló román csapatok megjelenésük első két-három napján, míg teljesen meg nem győződtek, hogy fegyveres erő nem fenyegeti és munkájukban nem akadályozza őket, tűrhető magatartást tanúsítottak. A polgári hatóságokkal elő-

zékenyen tárgyaltak és kijelentették, hogy a belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében, az antanthatalmak tudtával és beleegyezésével, I. Ferdinánd román király parancsa szerint csakis a rend fenntartására jöttek, nem hódítási szándékkal, mert az országhatárok megállapításában a kormányok közös megegyezéssel fognak dönteni. Ezt hangoztatta Székelyudvarhelyen szintén a bevonuló román seregek parancsnoka, Nicolescu tábornok, a vármegye főispánja és a vármegye vezetőségének jelenlétében s a közigazgatási és állami hivatalok működését semmi tekintetben sem korlátozta. A megszálló csapatok parancsnoksága és a főispán egymással szemben követendő magatartásukra és hatáskörük szabályozására formális írásbeli egyezséget kötöttek, amely nyilvánosan is közzététetett.

Azonban a székely csapatokat a magyar kormány Erdélyből kiharcolván, nem volt többé számbevehető katonai erő, amellyel számolni kellett volna, 1919 január elején a román parancsnokok kezdték a megegyezés rendelkezéseit mind sűrűbben figyelmen kívül hagyni és olyan önkényes rendeleteket bocsátani ki, melyek a fegyverszüneti szerződés utasításaival ellenkeztek. Mikor ez intézkedéseket a vármegye alispánja szóvátette, azt a választ kapta, hogy a fegyverszüneti szerződés a katonai hatóságokra nem irányadó. És hogy e kijelentésnek annál nagyobb nyomatéka legyen, Paál Árpád helyettes alispánt letartóztatták, majd lakására kísérték és családjával együtt őrizet alá helyezték. Néhány nap múlva, január 13-án megjelent az új főispán, a román prefektus, a román főhadiszállás és a nagyszebeni kormányzótanács kinevezési rendeletével, fegyveres erőszak alkalmazásával a főispáni székbe ült és átvette hivatalosan a megye vezetését.

Az oláh szuronyok és a prefektus úr megkezdették működésüket a vármegyék élén. A prefektusnak és társainak első dolga az volt, hogy a tisztviselőket a nagyszebeni önkormányzótanács és a román impérium elismerésére bírják. Midőn a magyar tisztviselők hallani sem akartak erről és Erdély sorsának végleges rendezése, tehát a békekötés előtt hűségfogadalom, vagy eskü tételére nem mutatkoztak hajlandóknak: egyszerűen letartóztatták, hónapokon keresztül hurcolták egyik börtönből a másikba, szüntelenül zaklatva.

éheztetve, jéghideg szobákba zárva, tetteleg is bántalmazva magyar voltukért. Még szerencsésen járt, „akit lakóhelyén internáltak és megelégedtek a nyilvános életből való teljes kirekesztésével, örökös házkutatásokban való gyötrésével, élelmiszerek elkobzásával, értékeesebb holmiainak elvitelével. Naponként kellett jelentkezni mindenkinek a katonai hatóság előtt, ahol durván lehodták, akár volt rá ok, akár nem.

Hogy a polgári szabadságot miként értelmezték, arra szembeszökő eljárás a rögtön bevezetett katonai sajtócenzúra, melynek alapján az összes magyar lapokat, még a folyóiratokat is, kötegben, amint a postán érkeztek, elégették. A polgárok szabad mozgását a legmesszebbmenőleg akadályozták: esti hat órában állapították meg a zárórát és akit ez időn túl az utcán, vagy csak háza előtt találtak, azt az őrségre hurcolták s ha nem tudtak semmit rábizonyítani, akkor sem bocsátották haza reggel előtt. Még az orvosokkal sem tettek kivételt, noha a parancsnokság részéről permanens jellegű igazolványt nyertek; hasonlóképen bántak a papokkal, akiket kémekkel vettek körül, minden lépésüket, minden szavukat figyelték, egyházi beszédeiket a legdurvábban cenzúrázták, sőt istentisztelet alkalmával, ha prédikációikban a hazafias érzés valamely rejtett célzása, vagy biztató intelme hangzott el, nyomban letartóztatták s a hívők fájdalmas botránkozása között fogságba hurcolták.

Bevezették a botbüntetést, a legaljasabb büntetést, melylyel szabad államban szabad polgárt és embert egyáltalán meg lehet gyalázní. Huszonöt bot volt a legkisebb szám és ezt minden csekélységért megkaphatta bárki, egy rosszakaratú feljelentésre, egy nemtetsző tekintetért vagy hangosabb szóért, állásra, korra és nemre való figyelem nélkül. Annyi különbséget mégis tettek, hogy a nőket nem bottal, hanem szíjostorral verték. Hány derék magyar honleány, fiatal és idősebb becstelenített meg véresen ilyen módon! A legszörnyűbb embertelenségek közé tartozik Köteles Ferenc székelyudvarhelyi városi tisztviselő tragikus esete, akit azzal vádoltak, hogy Budapesten járt és fontos iratokat vitt a Székely Nemzeti Tanácsnak: ezért hetvennyolc botütéssel sújtották. Szintén Székelyudvarhelyen történt, 1919 február 6-án, hogy a prefektus nagy dáridót csapott a vármegyeház előtti téren, a

református kollégium tőzsomszédságában. A víg mulatozás danájába belesüvítt a kollégium ablakából egy fiatal diák hangja: *éljen Magyarország!* Nosza, megrohanták a kollégiomot, erőszakosan benyomultak, halálra keresték a tettest, az ifjak közt azonban nem akadt áruló. Bosszúból tizenegy felsőbb osztályú tanulót a katonai őrségre kísérték és addig botozták, míg mindnyájan elájultak. Hány ilyen esetet lehetne, sőt ezeknél borzasztóbbakat is felsorolni, talán nincs is számuk.

A szomorú és siratnivaló eseményekbe, itt-ott, humoros elem is vegyült. Így például az oláh katonai parancsnokság elrendelte Székelyudvarhely város polgármesterének, hogy a híres 82. székely gyalogezred harctéri szenvedéseit és vitézségét hirdető, „vas székelyének nevezett szobor feliratát: *„Ojtoznál, Volhyniában s lent a Doberdón ismer az ellenség s retteneti puskatu som”*, — huszonnégy óra alatt kapartassa le. A műemlékek sértetethetlenségét biztosító nemzetközi egyezmény határozataira hivatkozva, a furcsa parancssal szemben tiltakozni próbált a polgármester. Azonban hiába, mert február 19-én két lövéssel ledöntötték és a székelyeket arra kényszerítették, hogy a szobor farészét szétfűrészeljék. Az így felaprózott fával főzette meg másnap vacsoráját a nemes román tisztikar. Így pusztították el a marósvásárhelyi Kossuth- és Bem-szobrokat is.

Az esküre hívott és esküt nem tett tisztviselők illetményeit megszüntetve, a megélhetés minden útját elzárták előlük. Megtiltották az ipari és kereskedelmi vállalatoknak, hogy közülök bárkit is alkalmazzanak, sőt hogy kézimunkával keressék kenyerüket, azt is megakadályozták. Minden törekvésük arra irányult, hogy a gerinces és intelligens elemet, a nemzetfenntartó magyar középosztályt kiszorítsák Erdélyből, hogy az oláhosítás, különösen a városok sietős eloláhosítása könnyebben megvalósulhasson. Nem riadtak vissza a legembertelenebb jogtalanságoktól: a nekik alkalmatlan magyarokat márólholnapra, előzetes figyelmeztetés nélkül, negyvennyolcórás határidőt nyújtó rendelettel, tulajdonukat képező lakásukból az utcára lökték és kényszerítették, hogy a megszállott területekről eltávozzanak. Nem voltak tekintettel sem a tél fagyára, sem csecsemő gyermekekre, sem beteg asszonyra.

Így lett három hónap alatt kincses Kolozsvárból külsőleg oláh város, így lett ugyanez a székelyek fővárosából, Marosvásárhelyből is.

A tetézhetetlen sanyargatás és az emberi méltóságot kigúnyoló gyalázat miatt a lelkekben a düh forni kezdett, a keserőség egyre halmozódott. Szinte mesterségesen élesztették a bosszúállás tüzét, hogy lángra lobbanván, elfojtása alkalmával végezhesse nek mindazokkal, akik céljaiknak útjában állanak. Pillanatig sem lehet csodálkozni, ha az amúgy is feszült idegzetű, könnyen hevülő és gyorsan cselekvő székely nép között az elégedetlenség fegyveres jellegű megtorlásokban robbant ki. Nem szervezett felkelések voltak ezek, hanem egyes községeknek, vagy két-három községnek merész vállalkozásai.

Az első, ilyenfajta véres összeütközés egy marostordai községben, a fürdőjéről híres Szovátán történt 1919 március 31-én. A falu katonaviselt férfiai sorakoztak, rejtett fegyvereiket és lőszerüket előkeresték és az oláh csendőrjáratokat elsöpörvén. Parajdra vonultak. A csendőröket hamarosan lefegyverezték itt is, azután a népet, az úgynevezett Sóvidék népét felkelésre szólították és az oláh csapatok megtámadására. Itt azonban megállottak, nem folytatták az előnyomulást, sőt óvatosságból teljes nyugalmat teremtettek, hogy az esetleg ellenük vonuló oláh katonaságnak ne legyen oka keményebb eljárásra. Az esetnek gyorsan híre futott s a „bolsevista lázadás” megszüntetésére — ennek minősítették az oláh hatóságok — fölös számú katonai erő sietett Parajdra, ahol olyan embertelenségeket vitt véghez, hogy azokat a maguk borzalmasságában leírni sem lehet. A férfilakosság zömét összefogdosták és ott, a helyszínén úgy megverték, hogy alig lehetett rájuk ismerni. Hasonló sors érte a mozgalomtól távol álló Alsó- és Felsősófalva, valamint Korond teljesen ártatlan lakosait, kiket összekötözve üztek Székely udvarhelyre és ott az oláh csendőrségen oly hallatlan gyötrelmeknek vonták alá, hogy a boldogtalan emberek valósággal vadállati módon üvöltöttek kínjukban. Egy Zárug nevű kereskedő; a további borzalmakat elkerülendő, öngyilkossági kísérletet követett el és felakasztotta magát. Mikor rátaláltak, még élt; nemtelen haragjában az oláh csendőr a tehetetlen, félholt embernek úgy

felcsapta az állát, hogy nyelvét kettéharapta. Levágták, életben maradt, de beszélőképessége megszűnt.

Ehhez hasonló eset történt másnap, április 1-én az etédi vásáron. Bizonyára a sóvidéki vállalkozás hatása alatt, két oláh csendőrt lefegyvereztek és agyonverték. A kivonuló oláh zászlóalj katonái mindenkit, kik a vásáron jelen voltak, korra és nemre való tekintet nélkül elhurcoltak, puskatussal agyba-föbe vertek, akár vádlott volt, akár tanú. Atyha községre pedig, ahová a csendőröket lefegyverező két székely való volt, nagy pénzbüntetést szabtak és lakói közül ötöt halálra ítélték.

A nép megfélemlítésével, bátorságának megrettentésével próbálja a nagyromán kormány az erdélyi magyar gerinc másik hajthatatlan elemének, a székely kisbirtokosságnak; megroppantását.

Mindenekfölött jelentős, eredményeiben talán legvégzetesebb az iskolák lefoglalása, illetőleg román állami tanintézetekké való alakítása. Az 1818/19-iki tanévet még itt-ott engedték, úgy ahogy befejezni, de a következő szeptemberben nem nyílhathott meg egyetlen magyarnyelvű állami iskola sem. A szebeni kormányzótanács közoktatási minisztere, a magyar helyett, teljesen új állami tantervet dolgoztatott ki, melyben a magyar történelem és földrajz egyáltalán nem, a magyar nyelv is csak mint fakultatív tárgy fordul elő. Az egyházi, katolikus és református elemi és középiskolákat nem záratta ugyan be a kormány, de kötelezte valamennyit az oláh nyelv és irodalom, valamint Románia földrajzának és történetének, határozott óraszámmal, rendes tárgyként vezető tanítására.

A magyar állami tanintézetek közül elsősorban a középiskolákat szüntették meg, illetőleg nyilvánították román állami intézményeknek. A tanárok illetményeit nem fizették, majd állásukból is elbocsátották és minden végkielégítésre, vagy nyugdíjra való igényüktől megfosztották. Az elég nagyszámú, most már román államivá lett középiskolában hirtelen tanár-szükség állott be, mert a magyarok vagy nem tudtak oláhuul, vagy hűségesküt nem tettek, vagy annyira megbízhatatlannak mutatkoztak, hogy alkalmaztatásuktól el kellett tekinteni. Azonban a románnyelvű oktatást mindenáron folytatni akar-

ván, úgy segítettek magukon, hogy elemi iskolai tanítók részére néhány hétig tartó, tanárképző kurzust rendeztek Kolozsváron és akik a tanfolyam befejezésével a tudományos igényeket egyáltalán nem támasztó, alantas színvonalú vizsgálatot sikeresen letették, azokat középiskolai tanároknak minősítették s ilyenekké nevezték ki. A magyar társadalom tagjai természetesen, nemcsak hazafias érzésétől sarkalva, de a minden komolyságot nélkülöző és kultúrállamhoz méltatlan oktatás miatt is, gyermekeiket kivették az iskolából és messze vidéken, felekezeti iskolába írtatták.

A magyar állami elemi iskolák sorsa épp ily vigasztalan. Magyar területeken, hol a lakosság kizárólag magyarul beszél, egyáltalán szünetel a tanítás, ha a tanító, akit nem üldöztek még el, titkon magánházakban nem tanítgatja a gyermekeket.

Végtelenül elszomorító a kolozsvári Ferenc József-egyetemnek, Erdély tudományos büszkeségének, az erdélyi magyar kultúra leghatalmasabb bástyájának összeomlása. eltűnt, nincs többé. Magyar ige egyetlen katedrájáról sem hangzik, régi tanárai, a magyar tudományos élet európai hírű jelesei szerencsétlen száműzöttekké váltak és a kis Magyarországon bolyonganak hontalanul. És hol van az a lelkes szellemben és testben erős magyar egyetemi ifjúság, melyre ötödfél esztendő szörnyű megpróbáltatása után annyi reménységgel és bizalommal tekintett a nemzet? Bujdosik, mint üzött vad, vagy Craiova fogolytáborában gyötrődik, vagy Horthy katonája. Másutt nincsen.

A romanizálás legkétségbeejtőbb módszerét azonban gazdasági irányba terelték. A romániai kormány kiadta az úgynevezett agrárreformra vonatkozó rendeletet, amely törvényerejű királyi dekrétum és benne megállapította a maga földbirtokpolitikáját. Nem sokban különbözik a Károlyi-kormány által tervezett Búza Barna-féle földreformtól, még tévedéseiben is azonos vele; egyben tér el tőle csupán és ebben lényegesen eltér, a román nemzeti szempont könyörtelen érvényesítésében. Van ugyanis a román agrárrendeletnek egy nem egész világosan fogalmazott, könnyen félremagyarázható paragrafusa, melynek értelmében a román kormány, ha az állam érdekei így kívánják, bármely földterületet kisajátíthat, terjedelemre és minőségre való tekintet nélkül. Ezzel a barbár

törvénnyel eszközt készített tehát a magyar kézen levő birtok megszállására és elkobzására. A művelet már meg is indult: a Magyarországon lakó, vagy Erdélyből elmenekült, esetleg kiüldözött birtokosok földjét az 1913-ik évi egységár mellett osztogatni kezdte az oláh parasztoknak. De csak nekik, magyarnak nem.

Az örök igazság: akié a föld, azé az ország — néhány esztendőn belől megteljesedik Erdélyben, ha az anya Magyarország minden áldozatot meg nem hoz megakadályozására.

V.

Mit veszítene el Magyarország Erdélyben?

Aki nem ismerte az erdélyi gazdasági viszonyokat, csak az első oláh betörésnél kellett volna jelen lennie és látta volna, minő temérdek gazdagság rejtőzik ott állatban, gabonában, ipari termékekben és természeti kincsekben. A Hargita és a Kárpátok legelőin, kisgazdák és nagyobb birtokosok tulajdonában, mintegy 6—7 millió állat: ló, szarvasmarha, sertés, juh tenyésztett, melynek értékét ma pénzben ki sem lehet fejezni. Háromszék, Marostorda, Udvarhelyszék rónáin, az úgynevezett Mezőségen, a Maros és a két Küküllő völgyében évenként mintegy 12 és fél millió métermázsza gabona terem és a szántóföld holdanként 10—13 métermázsát ad. Ha ezt a rengeteg gabonát nem tartaná vissza az oláh kormány, volna liszt Magyarországon bőséggel, nem kellene kilóját titkon, uzsoraáron vásárolni és nem kellene az éhínség rémével gyötörni lelkünket. Vannak ugyan, akik azt állítják, hogy a megmaradt Magyarország gabonaterméke nemcsak elegendő a lakosság táplálására, hanem fölösleg is marad külföldi kivitelre. Ám ez igaz lehet, de nem minden esetben. Ha tekintetbe vesszük a magyar Alföld, sőt a Dunántúl szeszélyes és megbízhatatlan időjárását, a Tisza és a Duna áradásait: meg kell állapítanunk, hogy némely esztendő szárazsága, némelyiknek csapadékbősége a gabonatermésben olyan aránytalanságokat idéz elő, melyeknek nyomában nemhogy bőség nem jár, hanem egyenesen szükség következik, amikor nemcsak kivitelre nem lehet számítani, hanem a behozatal elkerül-

hetetlen. Erdély időjárása ezzel szemben sokkal egyenletesebb; ha néha jelentkezik is abnormitás, ez sohasem olyan mértékű, hogy a gabonatermés átlagát veszélyeztetné és a magyarországi termés hiányait könnyen ne pótolhatná.

Nem kell bizonyítani, hogy a mai Magyarországnak, szükségleteihez mérten, milyen kevés erdeje van. A Bakonyon és a Vértesen kívül összefüggő egység nincs is. Különösen kemény fában mutatkozik nagy hiány, minek következtében a faipari igényeket távolról sem tudja kielégíteni. Tehát behozatalra szorul: a szükségletet kielégítő faanyagot behozza, mert be kell hoznia, még pedig onnan, ahol legközelebb kapja és ahol a legjobb minőséget kapja. Erdély ősréngetegeből kell importálnia, súlyos vámokkal adóztatva, tízszeres áron, mert elszakítva is ez lett rá nézve a legkedvezőbb piac. És ha Erdély elszakadása Magyarországtól nem történék meg, vagy nem tartana sokáig, minő kiszámíthatatlan gazdasági előnyt nyújtanának a Hargita és a délkeleti Kárpátok erdői, 2.187,182 kat. holdat tevő nagyszabású fatelepei és faipari vállalatai.

A világhíres erdélyi fürdők: Borszék, Tusnád, Szováta, hová a magyarországi közönség a gyorsvonat hirtelen iramlásával néhány óra alatt megérkezett és kényelmesen berendezkedett, többé nem lesz hazai föld, nem magyar házigazda, nem magyar nóta, nem magyar vendégszeretet fogadja, hanem valami egyéb, ha egyáltalán oda tud jutni kemény útlevelek védelmében és százféle ellenőrzés szekatúrája miatt. Oh, a Szent Anna-tó nem a székely legény és a tündér király leányának szerelméről fog ezután regélni, hanem egészen másról, egy letiport nép vesztett hatalmáról és régi dicsőségéről; a borszéki borvíztől is csak ritkán és csak nagyon gazdag gyomorbeteg magyarok gyógyulnak meg, kiknek zsebéből kapzsi oláh markába gurul annyi arany, amennyit éppen kíván; és a szováta, Medve és Magyorósi-tó másfajta, más nemzetiségű bénákat gyógyít épkézláb emberekké, nem rokkant magyar katonákat; és ez a tekintélyes jövedelem is, mely eddig a magyar államot gazdagította, más állam kincstárába vándorol.

Erdély földalatti birodalma szintén kincsekben bővelkedő: kéntől aranyig minden terem benne. Az erdélyi bányák intézőségének, a zalatnai bányakapitányságnak területén, 1914.

év folyamán az alábbi bányászati eredményeket tünteti fel a hivatalos kimutatás:

arany	1902	kg	6.232,000	korona értékben
ezüst	1146	"	103,000	" "
réz	736	mm	102,000	" "
köszén	20.360,860	"	25.282,000	" "
finomításra való nyersvas	963,142	"	8.317,000	" "
öntött nyersvas	51,715	"	676,000	" "
vasérc	2.675,843	"	1.815,000	" "

Igen bő termése van a marosújvári és parajdi sóbányáknak.

A maradék Magyarország ásványokban, nyersanyagokban koldusszegény: nincs nemesérc, nincs vasa, sója, kőszene. Honnan teremti elő az agrár államnak gúnyolt csonka Magyarország gazdatársadalma mezőgazdasági eszközeit, ha a meglévő elkopik, vagy használhatatlanná válik? Mert egy fikarcnyi vas nem terem ezen a földön. Mivel indítja üzembe veszteglő gyárait és ad munkát a városok tízezernyi munkanélküli tömegeinek, ha nem tud elég mennyiségű és megfelelő minőségű kőszent bányászni? Mivel sózza majd ételét, ha már ma dekánként jut hozzá és keserves utánjárással? És mivel állandósítja pénzének értékét, mikor nincs alkalmas ércfedezeti anyaga?

Pedig ez a temérdek kincs itt van közelben, csak néhány óráig kell szaladni a gőzkocsinak, míg odaér: Erdély területén. Hanem Erdélyt ma Romániának nevezi a szövetséges hatalmak hivatalos földrajza; és ha a magyar népnek szüksége van aranyra, ezüstre, vásra, sóra, fára, kőszénre: nincs hátra egyéb, mint Erdélyt földfeletti és földalatti drágaságaival, leigázott és az anyaország után sóvárgó székelyeivel megtartani.

Más választás nincs.

El fog maradni ezenkívül a sok kisipari termék, szitától cserépkorsóig, gyékénytől taplósapkáig, melyet eddig hihetetlenül olcsón, majdnem ingyen dobtak Erdélyből a magyarországi piacra. Benn fog maradni mind Nagyromániában; és ha mégis jön ki valami belőle, egészen más lesz az ára, nem az, ami eddig volt.

Erdély új birtokosai gondoskodni fognak, hogy Magyar-

ország, melynek fényét, hatalmát, történelmi nagyságát, vagyoni és szellemi gazdagságát oly nagyon irigyelték, alkalmat nyerjen a végleges gazdasági leromlásra. És ezt nem tudja megakadályozni majdan a békés idők vállvetett munkája sem, mert nincs szükség Románia részéről egyéb intézkedésre, mint lebocsátani vámsorompóit és elzárni Magyarország előtt a szomszédságban egyedül általa produkált nyerstermékek és gazdasági cikkek kiviteli útját. Ez esetben a gazdasági élet szinte máról holnapra megbénul; és ezzel a csendes, inkább politikai, mint kereskedelmi obstrukcióval a csonka Magyarország tíz esztendő alatt el lesz intézve tökéletesen. Akkor igazán nem fog senkinek útjában állani.

És itt lép előtérbe a magyar józanész, a politikai bölcsesség és előrelátás munkája és gazdasági teherbírásunak megfelelő, nemzeti áldozatkészség kötelessége. Törekvéseinket nem irányíthatják érzelmi momentumok, a fájdalom vagy bosszúvágy túlzásokra ragadó kirobbanásai, sem csalfa álmok és oktan ábrándok lidércfényei: cselekvésünknek a hideg ész matematikai pontosságú, csalhatatlan számításain kell épülnie és olyan férfaktól irányíttatnia, akik akarnak és tudnak, a jelent ismerik és belátnak a jövőbe is, amennyire ez embernek megadatott. Mert a végső veszedelem, megásott sírunk előtt állunk, csak egy meggondolatlan, vagy balul számított lépés hiányzik és mi feltartóztathatatlanul alázuhanunk.

Ennek kell elejét venni, ezt kell meggátolni!

Erre pedig nincs más mód, minthogy a mai Magyarország magyarja összeforrjon Erdély magyarjával az élet minden változásában: politikában, kultúrában, a közgazdaság bármelyik ágában, támogassa őt erkölcsi és anyagi erejének teljes súlyával. Ha el is vészett egyelőre a területi integritás, a faji integritásnak fenn kell maradni minden körülmények között; ezt azonban csak az anyaország végsőkéig fokozott támogatása tarthatja fenn. Mert az erdélyi magyarság az elnyomás súlyos idején a kínos helyzettel és önmagával való alkudozást, a fél-nemzeti életet nem bírja sokáig: egy két-ségbeesett pillanatában, mikor a nyakán lógó hurok fojtogatni kezdi, öngyilkosságba rohan, fegyvert fog elnyomói ellen és akkor Erdély területén a tízszeres erőben levő ellenség ten-

gerrel fogja ontani a vért, melybe az erdélyi magyarság minden fia, elsőtől az utolsóig belefullad.

És mi lesz akkor?

Akkor az lesz, hogy a csonka Magyarország népe igazán árva és testvértelen lesz. Nem lesz a világon senki, aki meghallja szavát, annál kevésbé, aki megértse és nem lesz, aki segélykiáltására visszhangot adjon. És akkor kezdődik a világ legszomorúbb temetése, a magyar nemzet koporsóját fektetik sírjába, fölötte a hantot is elsimítják, hogy az utódok ne is tudják, ki fölött tapossák a földet; és akkor a legnagyobb magyar, Széchenyi István jóslása éppen visszájára teljesedik: Magyarország volt, Magyarország nem lesz!

De félre a kishitúséggel és reménytelenséggel! Az az őserő, mely a magyar nemzetet ezer esztendőn keresztül védelmezte, nem engedi, hogy elbukjék most is: bízó hittel kell hinnünk, hogy a jövő misztikus fátyola mögött az erőteljes, megújodásszerű feltámadás hajnala dereng, midőn hazánk újra a Kárpátok koszorúzzák és szent földén ismét egy gazdag, boldog magyar nép fog élni. De ennek súlyos és következetesen keresztül vitt feltételei vannak: a helyzet megismerése és megértése, céltudatos és kitartó munka és minden áldozatra önkéntes készség.

A magyar nemzet életéről, legszentebb ügyéről van szó, amely, ha valakit munkára hív, senki sem mondhatja, hogy nem; ha áldozatot követel, nem zárhatja el senki a szívét, sem erszényét; nem mondhatja, hogy nem az ő háza ég, tehát nem oltja; és nem táplálhatja azt a gonosz gondolatot, hogy akinek baja van, intézze maga és ne sanyargasson vele mást. Lám, mikor az anya Magyarország népe kiáltott segítségért Erdély felé, akkor a szabad Erdély szabad magyar fia nem mondta: nem! Pénzzel, karddal oldala mellé állt szorongatott testvérének, segített kivívni politikai szabadságát, megvédeni határait, gazdasági talpraállását is neki köszönheti. Az ekkor kiállított váltó még a mai napig leszámítolatlan.

Most a kocka fordult, balra fordult és az erdélyi magyar hívja a magyarországi testvért.

Bizalommal, hűséggel hívja és várja.

Tudja, hogy jönni fog.